

**The American Control System against Regional Challengers;
A Case Study of the Islamic Republic of Iran**

Gholamreza Karimi

Associate Professor, Department of International Relations, Faculty of
Law and Political Science, Kharazmi University, Tehran, Iran

Amir Abbasi Khoshkar*

Ph.D. in International Relations, Faculty of Law and Political Science,
University of Tehran, Tehran, Iran

(Date received: 30 September 2024 - Date approved: 30 January 2025)

Abstract

Introduction: Containing regional threats in US foreign policy and upstream documents has always been considered one of the most important elements of this Great power foreign policy behavior. In all regional networked systems, identifying and confronting state entities that pose a threat to US foreign policy has been placed on the foreign policy agenda. The Eurasian region is one of the regions where regional and global powers are present. This region is important due to its oil and gas resources as well as regional threats. The Islamic Republic of Iran and the United States are in strategic competition with each other in this region.

Research question: What does the US strategy against the Islamic Republic of Iran include in the Eurasian security network system?

Research hypothesis: Within the framework of the strategy of containing the Islamic Republic of Iran in the Eurasian region, the United States uses a network approach that includes components such as containing threats based on mass creation and concentration of power and preventing growth in the power cycle.

Methodology and theoretical framework: The research method of this article is analogical modeling. In this method, using the theoretical

* Email: political@csr.ir (Corresponding Author)

foundations of international relations, an analytical model is presented and in the following sections, the field application of the proposed model is carried out. The research approach used in this article is the network approach. In this approach, the order and strategic environment in which states interact are considered as a network of communication nodes.

Results and discussion: With the increasing complexity and network nature of the security order in the Eurasian region, the strategy of containing regional threats in US foreign policy has become a network and the Islamic Republic of Iran as a power with a high capacity to expand its influence in this region has been challenged within the framework of the above-mentioned control system. America's foreign policy toward the Islamic Republic of Iran after the victory of the Islamic Revolution has been based on perception of threats. In the US foreign policy documents, the Islamic Republic of Iran has always been portrayed as a threat to regional interests and its allies and its containment has been designated as one of the priorities of the US regional policy. By defining its regional identity in the form of a regional power, the Islamic Republic of Iran seeks to play an effective role commensurate with its national capabilities in the region to determine the security order.

In the Central Asia and the Caucasus region, which encompasses the most important environment and arena of Iran's strategic behavior, it is considered one of the points of conflict between Iran and the United States. The Eurasian region is one of the Islamic Republic of Iran's spheres of influence, providing many geoeconomic, geoenergy and geopolitical opportunities to strengthen national capabilities in order to be at the forefront of the regional power cycle. Given the increasing level of complexity of regional interactions and the high degree of permeability against trans-regional powers, the Eurasian region has become a network of interconnected communication nodes that can be categorized into four subject areas: geopolitics, geoeconomics, geoculture and geoenergy. Each subject area is connected to other sub-networks in the form of a sub-network. By manipulating communication nodes in the afore-mentioned subnetworks, it is possible to influence the security order of this region. The optimal security order network of regional and trans-regional units is

formulated and reorganized in contrast to the optimal order of competing units.

The presence of the Islamic Republic of Iran in the Eurasian security order network has provided this country with a suitable space to strengthen regional cooperation and strengthen national power resources in the fields of hardware and software. The United States, within the framework of a regional control and containment system, seeks to weaken Iran's position in the Eurasian region in order to reduce its regional deterrence. The adaptation of US regional control and containment system to the changing security order of the region is something that has happened in recent years. Containing Iran's network in the Eurasian region requires a complex control system whose principles and components can be identified with respect to US foreign policy documents and its regional behavior.

Conclusion: The American network control system is an environmentally oriented and outward-looking system in which threats are contained and controlled using communication nodes of the regional and global order network at various thematic levels. The network control system consists of two parts: the logical principles that constitute the system and the system components. The logical principles of the network control system are summarized in three principles, based on which the system is designed and operated. The principles of the American network control system are based on three principles, which include a network approach to threats, containing threats and preventing growth in the power cycle. For example containing threats is carried out in the form of policies to create critical mass and concentration of power, which is pursued in the form of strengthening Azerbaijan's military power and escalating border tensions in Aras River. Preventing the growth of the power cycle is also pursued by manipulating communication nodes in the geo-energy and geo-economic layers using regional allies. Placing Iran in a cycle of underdevelopment and depletion of national resources, along with preventing it from achieving regional partnership opportunities are the

goals that the United States pursues in the form of regional containment of Iran.*

Keywords: Control, Threat, Containment, Network, Order, Region, Deterrence, Central Eurasia, USA, Iran.

* This paper is based upon research funded by Iran National Science Foundation (INSF) under project No.4013666

سیستم کنترل آمریکا در برابر چالشگران منطقه‌ای:

مطالعه موردی جمهوری اسلامی ایران

غلامرضا کریمی

دانشیار، گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران

امیر عباسی خوشکار^۱

دانش‌آموخته دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۰۹ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۱/۱۱)

چکیده

مهار تهدیدهای منطقه‌ای در سیاست خارجی آمریکا و اسناد بالادستی، همواره یکی از مهم‌ترین مبانی شکل‌دهنده رفتار سیاست خارجی این قدرت مداخله‌گر فرامنطقه‌ای محسوب می‌شود. با افزایش پیچیدگی و شبکه‌ای‌شدن نظم امنیتی در منطقه اوراسیای مرکزی، راهبرد مهار تهدیدهای منطقه‌ای سیاست خارجی آمریکا به صورت شبکه‌ای درآمده است و جمهوری اسلامی ایران به عنوان قدرتی با ظرفیت بالا برای گسترش نفوذ در این منطقه در قالب این سیستم کنترل مورد چالش قرار گرفته است. در بررسی راهبرد کنترل‌کننده آمریکا در برابر ایران در منطقه اوراسیای مرکزی، این پرسش مطرح می‌شود که راهبرد شبکه‌ای آمریکا در برابر جمهوری اسلامی ایران در نظم شبکه‌ای‌شده امنیتی اوراسیای مرکزی از چه اجزایی تشکیل شده است؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که آمریکا در چارچوب راهبرد مهار جمهوری اسلامی ایران در منطقه اوراسیای مرکزی از رویکرد شبکه‌ای استفاده کرده است که از اجزایی مانند مهار تهدید بر اساس ایجاد جرم بحرانی و تراکم قدرت و جلوگیری از رشد در چرخه قدرت بر مبنای کاهش برتری‌ها، قطع دسترسی و شکاف ادراکی تشکیل شده است. در این نوشتار از روش مدل‌سازی قیاسی بهره گرفته‌ایم. در این روش با استفاده از بنیان‌های نظری روابط بین‌الملل الگویی تحلیلی ارائه می‌دهیم و در ادامه در بخش‌های بعدی، کاربست میدانی الگوی پیشنهادی را بیان می‌کنیم.^۲

واژگان اصلی: کنترل، تهدید، مهار، شبکه، نظم، منطقه، بازدارندگی، اوراسیای مرکزی، آمریکا، ایران

مقدمه

^۱ نویسنده مسئول: Email: political@csr.ir

^۲ این نوشتار با حمایت مادی صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور (INSF) برگرفته شده از طرح شماره ۴۰۱۳۶۶۶ تهیه و تنظیم شده است.

برای مطالعه پدیده‌ها و رفتارهای حاضر در نظم‌های منطقه‌ای و جهانی باید از چارچوب‌های نظری قوی و دقیق تجربی استفاده کرد. رفتارهای امنیتی واحدهای منطقه‌ای و جهانی، پیچیدگی و تنوع زیادی دارند. در درگیری‌های ژئوپلیتیکی و امنیتی در خوشه‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای با حساسیت و درجه اهمیت امنیتی بالا، پیچیدگی و تنوع رفتارهای واحدهای منطقه‌ای و مداخله‌گر فرامنطقه‌ای بیشتر می‌شود. افزایش پیچیدگی‌های رفتاری، نیازمند چارچوب نظری پیچیده‌ای است که توانایی ادراک پژوهشگران را برای تبیین ظرافت‌های رفتار امنیتی واحدها افزایش دهد. چارچوب‌های نظری استفاده‌شده در پژوهش‌ها به دو دسته چارچوب‌های وام گرفته‌شده از دیگر پژوهش‌ها و چارچوب‌های ابداعی دسته‌بندی می‌شوند. مطالعه رفتارهای راهبردی و مهارکننده قدرت‌های بزرگ در نظم‌های امنیتی منطقه‌ای نیازمند الگوهای پژوهشی مناسب است.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در بهمن ۱۳۵۷ و قرارگرفتن ایران در قالب تهدیدهای منطقه‌ای آمریکا، مهار ایران به یکی از دغدغه‌های پایدار سیاست خارجی آمریکا تبدیل شده است. مهار منطقه‌ای ایران در دوره‌های مختلف نظم امنیتی، برای آمریکا فرازوفرودهای گوناگونی داشته است. در نظم امنیتی شبکه‌ای‌شده جدید، الگوی مهار منطقه‌ای ایران تحول یافته است. پس از جنگ جهانی دوم، منطقه غرب آسیا به دلیل اهمیت آن برای آمریکا در رقابت بر سر قرارگرفتن در نقاط بالای چرخه قدرت جهانی، همواره محل تمرکز راهبردی نخبگان سیاست خارجی این کشور بوده است. چالشگرانی که سلطه آمریکا بر این منطقه را با هزینه سیاسی و نظامی روبه‌رو کنند، در چارچوب سیستم کنترل و مهار آمریکا قرار می‌گیرند. در این نوشتار به دنبال طرح الگویی مبتنی بر محیط و نظم راهبردی جدید هستیم تا براساس آن راهبرد کنترل جمهوری اسلامی ایران به وسیله آمریکا را تبیین کنیم. در راهبرد کنترل آمریکا در نظم امنیتی شبکه‌ای‌شده جدید، از راهبردهای سنتی و خطی به دلیل هزینه‌های زیاد آن استفاده نمی‌شود. تحول به وجود آمده در دگردیسی در نظم امنیتی منطقه ریشه دارد و در ادامه نوشتار به آن اشاره می‌کنیم.

در بررسی راهبرد کنترل‌کننده آمریکا در برابر ایران در منطقه اوراسیای مرکزی، به دنبال پاسخ این پرسش هستیم که: راهبرد شبکه‌ای آمریکا در برابر جمهوری اسلامی ایران در نظم شبکه‌ای شده امنیتی اوراسیای مرکزی از چه اجزایی تشکیل شده است؟ در پاسخ این فرضیه مطرح می‌شود که آمریکا در چارچوب راهبرد مهار جمهوری اسلامی ایران در منطقه اوراسیای مرکزی، از رویکرد شبکه‌ای استفاده می‌کند که از اجزایی مانند مهار تهدید براساس ایجاد جرم بحرانی و تراکم قدرت و جلوگیری از رشد در چرخه قدرت بر مبنای کاهش برتری‌ها، قطع دسترسی و شکاف ادراکی تشکیل شده است. روش نوشتار مدل‌سازی قیاسی است. در این روش با استفاده از بنیان‌های نظری روابط بین‌الملل الگویی تحلیلی ارائه می‌شود و در ادامه در بخش‌های بعدی کاربست میدانی الگوی پیشنهادی انجام می‌شود.

پیشینه پژوهش

در حوزه رقابت‌های امنیتی ایران و آمریکا پژوهش‌های مختلفی انجام شده است. عسگری (۱۳۹۸) در مقاله «عوامل مؤثر بر صادرات ایران به اتحادیه اقتصادی اوراسیای مرکزی» با استفاده از رویکرد ژئواکونومیکی، موانع حضور فعال ایران در بازارهای تجاری منطقه را بیان کرده است. وی پیشنهاد داده است برای رهایی از تحریم‌های آمریکا و تقویت تجارت منطقه‌ای از ارزهای ملی استفاده شود. آدمی و آئینه‌وند (۱۳۹۷) در مقاله «چگونگی تقابل روسیه و چین با آمریکا در اوراسیای مرکزی» به اهمیت منطقه اواسیا در سیاست خارجی آمریکا و شکل‌گیری همکاری ایران و چین در این منطقه پرداخته‌اند. اخوان کاظمی و همکاران (۱۳۹۸) در مقاله «تأثیر تحریم‌های آمریکا بر روابط اقتصادی متقابل ایران و روسیه» روابط ژئواکونومیکی ایران و روسیه در منطقه اوراسیای مرکزی را بررسی کرده‌اند. یافته‌های پژوهشی آن‌ها نشان می‌دهد که روابط دوجانبه در فردای خروج آمریکا از برجام در حال تقویت شدن است. متقی و سلطانی (۱۴۰۱) در مقاله «تأثیر بنیان‌های ژئوپلیتیکی سیاست خارجی جمهوری

اسلامی ایران نسبت به ترکیه در اوراسیای مرکزی» به رقابت‌های ایران و ترکیه به‌عنوان عضو ناتو و کشور حاضر در گروه غرب در حوزه‌های ژئوپلیتیکی و ژئوانرژی پرداخته‌اند.

سلیمانی و رضانژاد (۱۴۰۲) در مقاله «بررسی رابطه جنگ نرم و شکاف‌های قومی در جمهوری اسلامی ایران: مطالعه موردی نقش شبکه‌های بی‌بی‌سی، رادیو فردا و صدای آمریکا» راهبرد مقابله‌جویی نرم‌افزاری آمریکا در برابر ایران را بیان کرده‌اند. یافته پژوهش این است که طرح تبعیض نظام‌مند، مهم‌ترین دستور کار رسانه‌های مورد بررسی است، تا از این راه تعمیق شکاف‌ها و تبدیل تفاوت‌ها و تمایزها به اختلاف‌ها میسر شود. لطفیان و فقیه (۱۴۰۰) در مقاله «رقابت قدرت‌های بزرگ و تداوم دشمنی در روابط ایران و آمریکا» به موضوع مقابله آمریکا با ایران با استفاده از متحدان منطقه‌ای و مهار سیاسی و اقتصادی ایران پرداخته‌اند. در حوزه مطالعات مفهوم بازدارندگی، بایزیدی (۱۴۰۳) در مقاله «بین‌المللی‌سازی بازدارندگی ایران در خاورمیانه، اوراسیا و جنوب آسیا» به موضوع بین‌المللی‌شدن بازدارندگی با تمرکز بر واگذاری مسئولیت مقابله نظامی به متحدان منطقه‌ای پرداخته است. طالعی حور (۱۴۰۰) در مقاله «تحلیل سیاست‌های آمریکا بر علیه جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظریه نوگراشی» با استفاده از نظریه نوگراشی به شیوه مقابله آمریکا با ایران در قالب بهره‌گیری از نهادهای بین‌المللی پرداخته است. او اجماع‌سازی را بخشی از سیاست آمریکا در چهارچوب مهار ایران دانسته است.

در آثار خارجی، استف (۲۰۲۰) در کتاب «سیاست خارجی آمریکا در دوره ترامپ» خروج آمریکا از برجام برای تنگ‌ترکردن حلقه مهار ایران را بررسی کرده است. کارپینسکی (۲۰۲۴) در کتاب «آمریکا در جنگ» راهبرد مهار آمریکا در برابر ایران، روسیه و کره شمالی را بیان کرده و تحریم‌ها را مهم‌ترین ابزار مقابله دانسته است. اسکیچر و همکاران (۲۰۲۲) در کتاب «پویایی تحریم‌ها» با مطرح‌کردن ابزار تحریم‌ها به‌عنوان بخشی از راهبرد مهار کشورهای چالشگر در برابر آمریکا، به پایداری این ابزار به بعد از جنگ دوم جهانی در سیاست خارجی آمریکا پرداخته است. رچر (۲۰۲۱) در کتاب «تحریم‌های آمریکا علیه ایران» توانمندی آمریکا

در شکل‌دهی به اجماع منطقه‌ای و جهانی برای تقویت آثار مخرب تحریم‌ها را بررسی کرده است. در این نوشتار با ارایه الگوی جدید تحلیلی، به دنبال مطالعه سیستم کنترل آمریکا در برابر ایران در منطقه اوراسیای مرکزی با استفاده از رویکرد جدید شبکه‌ای هستیم که در آن پیچیدگی‌ها و دگرذیسی در محیط راهبردی در نظر گرفته شده است. وجه تمایز این نوشتار در چارچوب نظری جدید و اهمیت آن در جایگاه آمریکا به عنوان قدرت چالشگر فرمانطقه‌ای در برابر نفوذ منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران است.

روش پژوهش

پژوهش‌ها در موضوع‌های مختلف روابط بین‌الملل و سیاست خارجی از روش‌های مختلف بهره می‌گیرند. روش‌های استقرایی، قیاسی و دیگر روش‌هایی که در مقاله‌ها و رساله‌های علمی استفاده می‌شوند برای نظم‌دادن و اعتباربخشی به دستاوردهای پژوهشی هستند. روش مدل‌سازی قیاسی از روش‌هایی است که در آن، پژوهشگر با استفاده از متغیرهایی که در نظریه‌های مختلف وجود دارد، برای تبیین و توضیح مورد مطالعه، چارچوب نظری جدیدی طراحی می‌کند. در این روش پژوهشگر ضمن توضیح چگونگی طراحی چارچوب نظری به دلایل ساخت آن و نوآوری‌های موجود در آن می‌پردازد. در مرحله بعد، ضمن کاربست عملیاتی چارچوب طراحی شده را به آزمون می‌گذارد.

الگوی نظری پژوهش

الگوی این نوشتار با استفاده از نظریه‌های روابط بین‌الملل و با رویکردی محیط‌محور و شبکه‌ای طراحی و تدوین شده است. محیط راهبردی پیچیده و پدیده‌های امنیتی نوپدید

موجود را نمی‌توان با استفاده از رویکردهای سنتی و خطی، مطالعه و بررسی کرد. از این‌رو برای تبیین رفتار مهارکننده آمریکا در برابر ایران از الگوی پیشنهادی و مبتکرانه بهره گرفتیم.

نظم‌های شبکه‌ای شده امنیتی

مفهوم نظم به‌طور معمول به دو معنا به کار می‌رود: نخست، تعریف و توصیف وضعیت موجود خاص و کنونی که با توزیع قدرت موجود مربوط است. دوم، به ثبات‌سازی و پیش‌بینی‌پذیری بیشتر مربوط می‌شود (Acharya, 2007: 28). نظریه‌های جریان اصلی و مکتب انگلیسی، مفهوم نظم را بر مبنای توزیع قدرت در میان واحدهای دولتی و قواعد موجود بین آن‌ها تعریف کرده‌اند. نظم‌های امنیتی سنتی با ویژگی‌هایی مانند تعامل‌های خطی و ساده و دولت‌محور بودن مشخص می‌شوند. در این نظم‌ها تک‌لایه‌بودن موضوع‌های کنش‌ورزی دیگری، ویژگی غالب این نوع از نظم‌ها است. تهدیدهای نظامی و فعالیت‌های دیپلماتیک و امنیتی برای ایجاد و حذف تهدیدهای سخت‌افزاری بر مبنای برقراری موازنه نظامی در دوره جنگ سرد و پیش از آن، محور تعامل در نظم‌های امنیتی را شکل می‌داد. با پیچیده‌شدن نظم‌های امنیتی و شبکه‌ای‌شدن آن‌ها، الگوهای رفتاری و بافت روابط امنیتی دچار دگرذیسی شد. در حوزه ادبیات پیچیدگی، کاوالسکی پیچیدگی را در قالب مفهوم غیرخطی بودن در چهار ویژگی خلاصه کرده است: خردورزی محدود، پیش‌بینی‌پذیری محدود، تغییرهای تکاملی و کمتر اهمیت‌دادن به مفهوم پیشرفت و شناخت به دلیل قطعیت‌نداشتن (Kavalski, 2007: 438).

شکل ۱: اجزا و ویژگی‌های شبکه نظم امنیتی

Source: Authors

تلاقی نظم‌های شبکه‌شده منطقه‌ای و جهانی

با شبکه‌ای شدن نظم‌های منطقه‌ای، بازبودن و تأثیرپذیربودن این نظم‌ها از شبکه نظم امنیتی جهانی به دلایل متعددی روی داده است. حضور قدرت‌های جهانی در مناطق راهبردی به‌وسیله پیوندهای شبکه‌ای‌شده، سبب شده است قدرت‌های فرامنطقه‌ای با راهبرد مهار تهدیدها دچار تحول شوند. تلاقی نظم‌های شبکه‌ای‌شده منطقه‌ای و جهانی و مداخله قدرت‌های جهانی در نظم‌های منطقه‌ای به دلایل زیر اتفاق افتاده است.

پویایی قدرت بر اساس تعامل‌های قدرت‌محور

پویایی قدرت در نظم‌های سنتی به صورت تعامل‌های خطی سخت‌افزاری بود و در نظم‌های شبکه‌ای شده جدید، پویایی قدرت به صورت شبکه‌ای و پیوندی درآمده است. جریان قدرت در شبکه‌ای شده امنیت مناطق به صورت خودبسنده و محدود نیست، بلکه در پیوند با شبکه‌ای شده جهانی، تأثیرپذیری بسیاری دارد. قدرت ارتباطی و شبکه‌ای شده واحدهای دولتی در چارچوب نظم شبکه‌ای شده امنیتی منطقه‌ای و جهانی برای تأمین منافع امنیتی به کار می‌رود (Heiran-Nia, 2023: 105). قدرت در نظم شبکه‌ای شده از حالت منبع‌محور و ساکن بودن خارج شده است. بنابراین غنی کردن انبارهای تسلیحاتی به تنهایی نمی‌تواند تأمین‌کننده منافع امنیتی باشد. بلکه با ارتباطی و شبکه‌ای شدن قدرت، پویایی ایجاد شده از آن، از مرزهای جغرافیایی مناطق گذر و در پیوند با نظم جهانی معنا و قابلیت بقا و افزایش پیدا می‌کند. برای نمونه، قدرت ملی در قالب ارتباطی و شبکه‌ای شده آن نمی‌تواند برای استمرار و ازدیاد خود از شبکه‌ای شده قدرت جهانی جدا شود.

ناکارآمدی و ضعف در مدیریت دسته‌جمعی امنیتی منطقه‌ای

مدیریت تهدیدهای منطقه‌ای به وسیله قدرت‌های منطقه‌ای به دلیل وجود رقابت‌های منطقه‌ای و شبکه‌ای بودن تهدیدها، کارآمدی لازم را ندارد. قدرت‌های منطقه با ساخت و تقویت تهدیدهای منطقه‌ای علیه دیگر رقیبان، به دنبال تضعیف و فرسوده کردن منابع قدرت و دارایی‌های راهبردی هستند. از این رو تهدیدها از بین نمی‌روند و به صورت مستمر بازتولید می‌شوند و منطقه در وضعیت بحرانی قرار می‌گیرد. شبکه‌ای شدن تهدیدها سبب می‌شود برخورد سخت‌افزاری و مقطعی با تهدیدها، کارآمدی لازم را نداشته باشد و بافت منطقه در لایه‌های موضوعی مختلف در دسترس بحران‌های ناامن‌کننده قرار گیرد (Selvaraja, 2023: 289). با توجه به عامل بالا، وجود فرهنگ هابزی در مناطق مستعد بحران و نبود ترتیبات گسترده و مستحکم مدیریت گروهی، سبب شده است در مدیریت بحران‌ها برخی قدرت‌های منطقه از پیوندهای تسلیحاتی و امنیتی با قدرت‌های قرامنطقه‌ای بهره ببرند.

نقش کارکردی خوشه‌های ژئوپلیتیکی مناطق در چرخه قدرت در شبکه نظم جهانی

خوشه‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای در تقویت موقعیت و جایگاه قدرت‌های بزرگ در سلسله‌مراتب قدرت در شبکه نظم جهانی به دلیل حمایت و تأمین منافع سیاسی و امنیتی واحدهای حاضر در چرخه بالایی قدرت در شبکه نظم جهانی نقش کارکردی برجسته‌ای دارند (Baizidi, 2025: 27). برخی خوشه‌ها در ابعاد ژئوانرژیکی و ژئوپلیتیکی و برخی در ابعاد ژئوکالچری یا ژئوانرژی در رقابت قدرت‌های فرامنطقه‌ای در چرخه قدرت جهانی اهمیت زیادی دارند. از این رو مداخله در نظم‌ها و خوشه‌های منطقه‌ای توسط قدرت‌های فرامنطقه‌ای روشی متداول بوده است. پیوند شبکه‌ای نظم‌های منطقه‌ای به نظم‌های جهانی سبب شده است مدیریت و مداخله قدرت‌های جهانی در مناطق با دستکاری و تأثیرگذاری بر گره‌های ارتباطی صورت پذیرد و خوشه‌های جغرافیایی با پیوندی که با نظم امنیتی جهانی دارند، همواره در معرض مداخله قدرت‌های جهانی باشند.

پیوند چرخه قدرت منطقه‌ای و چرخه قدرت جهانی

چرخه قدرت در مناطق مختلف در قالب پیوند چندوجهی با چرخه قدرت در سطح جهانی، برای رقابت قدرت‌های جهانی با یکدیگر وزن‌های متفاوتی دارد. پیوند چرخه قدرت منطقه‌ای و جهانی در قالب فرصت‌ها و منابع موجود در مناطق برای قدرت‌های مداخله‌گر و تهدیدهای قدرت‌های چالشگر در برابر قدرت‌های جهانی قابل تبیین و بررسی است. منابع فسیلی، اقتصادی، فناوریانه، فروش کالا و خدمات، تسلیحات، حفظ گذرگاه‌ها و بندرها، فرصت‌هایی تشکیل می‌دهند که قدرت‌های بزرگ برای دستیابی به آنها در چرخه‌های قدرت مناطق مداخله می‌کنند (Lushenko, 2021: 308) و به صورت مصنوعی و در قالب دستکاری در گره‌های ارتباطی و شبکه نظم منطقه‌ای به نظم‌سازی منطقه‌ای اقدام می‌کنند. تأثیرگذاری منابع و فرصت‌های منطقه‌ای بر جابه‌جایی قدرت‌های بزرگ در چرخه قدرت جهانی را می‌توان در کنترل گذرگاه‌ها و بندرهای راهبردی در مناطق مشاهده کرد.

شبکه‌ای شدن تهدیدهای منطقه‌ای

تحول در نظم امنیتی و تأثیر آن بر راهبردهای مهار قدرت‌های فرامنطقه‌ای به معنای دگربرداری در تهدیدهای منطقه‌ای و تأثیر بر بازدارندگی منطقه‌ای قدرت‌های جهانی است. جوهر نظم‌های امنیتی مناطق را واحدها و بازیگران حاضر در آن و تهدیدهای برآمده از آن تشکیل می‌دهند. نظم‌سازی امنیتی به این معنا است که واحد یا واحدهایی می‌خواهند با چینش و تعیین پیوند واحدهای دولتی و غیردولتی با یکدیگر بتوانند برآیند تهدیدهای امنیتی را با توجه به سطح بازدارندگی خود کاهش دهند و از تهدیدهای امنیتی بر ضدواحدهای رقیب استفاده کنند تا نقطه ثبات راهبردی خود را افزایش دهند (Baizidi, 2024: 17). با تغییر تهدیدهای منطقه‌ای از نوع سنتی به تهدیدهای شبکه‌ای، راهبرد مهار قدرت‌های جهانی نیز تغییر کرده است. ویژگی‌های این تحول را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد.

ارتباط‌های مبنای شکل‌گیری و قدرت‌یابی

در نظم‌های قدیمی منطقه‌ای منابع مادی قدرت سرنوشت‌درگیری‌ها و تهدیدها را مشخص می‌کرد. به دلیل ارتباط‌های اندک تهدیدهای منطقه‌ای با محیط منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، بهره‌گیری از منابع سخت‌افزاری مهم‌ترین ابزار برخورد با پدیده‌های چالشگر محلی بود (Yang, 2024: 257). در نظم‌های شبکه‌ای شده جدید، ارتباط‌ها و بهره‌گیری از پیوندهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مهم‌ترین عامل شکل‌گیری و گسترش تهدیدها محسوب می‌شوند. هر جنبش و واحد دولتی و غیردولتی که بتواند به پیوندهای ارتباطی خود تنوع بخشد و از نقشه ارتباط‌ها و پیوندهای منطقه‌ای برای تأمین منافع امنیتی خود بهره بیشتری ببرد، برای بقا و تقویت موقعیت خود در برابر دیگر رقیبان توانمندی بیشتری دارد.

ادراکی و ایده‌محور شدن گسترش تهدیدها

ادراک مبتنی بر تهدید و دشمنی‌های هویتی در شبکه نظم‌های منطقه‌ای می‌تواند نقش متغیری تأثیرگذار را نشان دهد و ائتلاف‌سازی‌های چالش‌سازی داشته باشد. شبکه‌ای شدن نظم‌های

منطقه‌ای سبب شده است ایده‌های هویتی و ادراک‌های مبتنی بر تهدیدها و هراس‌های گروهی، سازنده جریان‌های چالشگر و بی‌ثبات‌کننده نظم‌های حاکم بر خوشه‌های ژئوپلیتیکی باشند (Heritage, 2020: 177). این بی‌نظمی‌ها با پیوندهای مختلف میان خوشه‌های ژئوپلیتیکی به سرعت تکثیر می‌شوند. فراگیری و سرعت انتقال بحران‌ها و تهدیدها در دهه‌های اخیر به دلیل شبکه‌ای شدن تهدیدها افزایش پیدا کرده است. یکی از ویژگی‌های نظم‌های شبکه‌ای شده و درهم‌تنیدگی ارتباطها، افزایش سرایت بحران‌ها در کمترین زمان ممکن است. شبکه بازارهای جهانی، شبکه سلامت جهانی و شبکه ژئوپلیتیک مناطق نشان داده‌اند که چالش‌های تهدیدکننده بافت‌های سالم شبکه‌ها می‌توانند به سرعت تکثیر شوند و هزینه‌های زیادی برای دولت‌ها به بار بیاورند.

پیچیدگی روندهای منجر به شکل‌گیری تهدیدها

در نظم‌های خطی منطقه‌ای گذشته، پیش‌بینی‌پذیری پدایش و سقوط تهدیدها براساس توزیع مادی قدرت تاحدی امکان‌پذیر بود. با ارتباط‌محور و سیال‌شدن روند بقا و تضعیف چالش‌های منطقه‌ای، پیچیدگی و پیش‌بینی‌ناپذیر بودن پدیده‌های نوپدید با درجه غافل‌گیری بالا اتفاق افتاده است. در واقع پیش‌بینی سرنوشت جرم‌های بحرانی در شبکه نظم‌های منطقه‌ای، موضوعی است که به دلیل حضور مؤلفه‌های مختلف تأثیرگذار در فضای ارتباط‌های شبکه‌ای شده دشوار شده است. تسلط بر همه گره‌های ارتباطی و تبیین شیوه تأثیرگذاری آن‌ها به منظور دست‌یابی به پیش‌بینی‌های دقیق، موضوعی است که از توان بسیاری از پژوهشگران خارج است. روابط غیرخطی متغیرها در برابر یکدیگر به این پیچیدگی‌ها افزوده است. از گذشته‌های دور، منابع تسلیحاتی و اقتصادی در پیوند با یکدیگر تعیین‌کننده شیوه مقابله با تهدیدها و شکل‌گیری تهدیدها بوده‌اند.

سیستم کنترل قدرت‌های فرامنطقه‌ای در شبکه نظم امنیتی منطقه‌ای

قدرت‌های مداخله‌گر فرامنطقه‌ای در قالب بهره‌گیری از سیستم کنترل و راهبرد مهار، همواره به دنبال مهار قدرت‌های چالشگر منطقه‌ای برای تأمین منافع و شکل‌دادن به نظم امنیتی منطقه‌ای مطلوب خود بوده‌اند (Quero, 2023: 187). این موضوع همواره با توجه به تغییرها و تحولات محیطی انجام شده است و نظم‌های منطقه‌ای الزام‌های خود را به قدرت‌های جهانی تحمیل کرده‌اند. سازگار نبودن با نظم‌های منطقه‌ای و شناخت درست آن‌ها هزینه‌های سنگینی را در برخی دوره‌های زمانی برای قدرت‌های بزرگ برای مهار تهدیدهای منطقه‌ای دربرداشته است. در نظم‌های منطقه‌ای ساده، مهار تهدیدها به صورت سیستم کنترل ساده بوده است. استفاده از سرکوب سخت‌افزاری و دست‌کاری در حذف و اضافه‌نخبگان سیاسی و تحریم‌های ساده اقتصادی برای استمرار نظم امنیتی مطلوب و در برخی موارد ائتلاف‌های ساده منطقه‌ای این نوع از سیستم کنترل ساده را تشکیل می‌داد.

اصول منطقی سیستم کنترل شبکه‌ای

سیستم کنترل شبکه‌ای از دو بخش اصول منطقی سازنده سیستم و اجزای سیستم تشکیل شده است. اصول منطقی سیستم کنترل شبکه‌ای در سه اصل خلاصه می‌شود که براساس آن‌ها سیستم طراحی و عملیاتی می‌شود.

جلوگیری از رشد در چرخه قدرت (کاهش برتری‌ها، قطع دسترسی، شکاف ادراکی)

جلوگیری از صعود قدرت چالشگر به نقاط بالایی چرخه قدرت منطقه‌ای و جلوگیری از تبدیل آن به قدرت مسلط منطقه‌ای یکی از اصول تشکیل‌دهنده سیستم کنترل شبکه‌ای است. منع دسترسی به منابع قدرت منطقه‌ای و جهانی برای تقویت موقعیت راهبردی با گره‌های ارتباطی منطقه‌ای و جهانی در سطح‌های مختلف موضوعی با استفاده از قدرت ارتباطی انجام می‌شود. هر قدرت منطقه‌ای برای رسیدن به مراتب بالای چرخه قدرت با بهره‌گرفتن از برتری‌های نسبی خود به دنبال تقویت موقعیت قانونی خود در یک یا دو حوزه موضوعی است. برخی قدرت‌های منطقه‌ای به دنبال مرکز سیاسی بودن، برخی به دنبال مرکز انرژی بودن و

برخی به دنبال مرکز اقتصادی بودن هستند (Ziemczonok, 2023: 48). قطع دسترسی به محروم کردن قدرت چالشگر از منابع ژئواکونومیکی منطقه‌ای و جهانی اشاره دارد که در آن تحریم‌های چندلایه قدرت مداخله‌گر فرامنطقه‌ای به منظور اختلال در گره‌های ارتباطی اقتصادی و تجاری قدرت چالشگر به کار گرفته می‌شود. شکاف ادراکی یکی دیگر از ابزارهایی است که قدرت مداخله‌گر برای انزوا و مشروعیت‌بخشی به محدودیت‌های قدرت چالشگر از آن بهره‌برداری می‌کند.

مهار تهدیدها (ایجاد جرم بحرانی و تراکم قدرت)

در تاکتیک تولید جرم بحرانی، تهدیدهای واحد چالشگر با ایجاد تهدید در مرزهای آن مهار می‌شود. مشغول کردن و اتلاف منابع دو هدفی است که از تولید جرم بحرانی برای چالشگر با استفاده از قدرت ارتباطی مبتنی بر دست‌کاری در گره‌های ارتباطی دنبال می‌شود. تراکم قدرت به منظور مهار تهدید، روش دیگری است که در آن واحدهای دولتی هم‌مرز و نزدیک به واحد چالشگر را به انبار تسلیحات و سرمایه‌گذاری تبدیل می‌کنند تا ضمن تضعیف اراده راهبردی چالشگر منطقه‌ای به تهدیدهای آن پاسخ تهدیدآمیز بدهند. متحدان منطقه‌ای مهم‌ترین گزینه‌ای هستند که به وسیله گره ارتباطی تسلیحاتی و فناورانه تقویت می‌شوند.

اجزای سیستم کنترل شبکه‌ای

در کنار اصول سازنده سیستم کنترل شبکه‌ای اجزای این نوع از سیستم کنترل نیز اهمیت بالایی دارند. اصول سازنده، محتوای جهت‌دهنده را نمایندگی می‌کند و اجزای قالب فیزیکی سیستم را در بر می‌گیرد. اجزای سازنده سیستم کنترل شبکه‌ای، تعادل دفاع - تهاجم و قدرت شبکه‌ای هستند.

تعادل دفاع - تهاجم

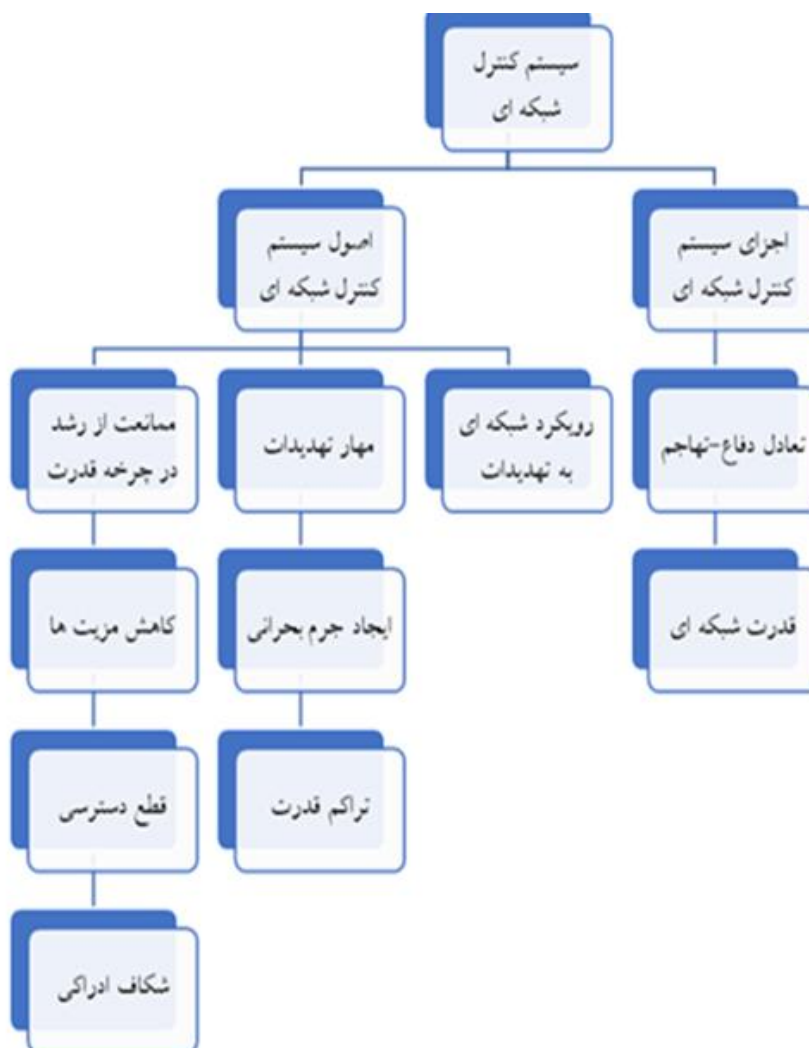
تعادل دفاع - تهاجم مفهومی است که دربرگیرنده دو وضعیت دفاعی و تهاجمی یک واحد در برخورد با نیروهای تهدیدآمیز است. تعادل دفاع - تهاجم وضعیتی است که در آن تهدیدهای محیطی می‌تواند کفه ترازوی دفاع یا تهاجم را به سود یک طرف سنگین‌تر کند. پویایی قدرت در نظم شبکه‌ای منطقه‌ای می‌تواند به نقطه‌ای برسد که تعادل دفاع - تهاجم را در بازدارندگی واحدها برهم زند و جابه‌جا کند. برای نمونه، شکل‌گیری ضایعه ژئوپلیتیکی می‌تواند تعادل دفاع - تهاجم را به سود و به زیان دو رقیب منطقه‌ای جابه‌جا کند. شکل‌گیری گروه‌های تروریستی، بحران‌های اتمی و موشکی نمونه‌هایی از این نوع هستند.

قدرت شبکه‌ای

مفهوم‌پردازی قدرت شبکه‌ای در قالب رویکرد پساوبری^۱ تعریف می‌شود. قدرت شبکه‌ای به قدرتی گفته می‌شود که با استفاده از منابع داخلی ساختاری و منابع محیطی، در پی برقراری ارتباط میان گره‌های موجود در شبکه نظم منطقه‌ای و جهانی است تا با دست‌کاری در چگالی و وزن گره‌ها نظم مطلوب را ایجاد کند (Squires, 2023: 244). قدرت شبکه‌ای فرایندی مبتنی بر زمینه اجتماعی از کنترل ارتباطها در یک یا چند سطح از نظم امنیتی در میان واحدهای دولتی و غیردولتی است که یک یا چند واحد دیگر برای به‌دست‌آوردن، حفظ و افزایش منافع امنیتی انجام می‌دهند. هدف از استفاده از موازنه هوشمند و قدرت ارتباطی دست‌کاری در منابع و مقدار سیستمی به‌صورت انفرادی یا دسته‌جمعی به‌منظور مدیریت و کاهش تهدیدهای شکل‌گرفته علیه ارزش‌های اساسی است. بنابراین موازنه هوشمند به‌ضرورت به معنی برابری در قدرت نیست، بلکه دست‌کاری در میزان قدرت با استفاده از ابزارهای قدرت ارتباطی برای کاهش احساس تهدید و آسیب‌پذیری‌ها است.

¹ Post-Weberian

شکل ۲: اجزا و اصول سیستم کنترل شبکه‌ای

Source: Authors

کاربست میدانی الگوی نوشتار

کنترل تهدیدهای منطقه‌ای به صورت شبکه‌ای از متحدان و پیوندهای منطقه‌ای، بخش مهمی از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های سیاست خارجی آمریکا را به خود معطوف کرده است. منطقه اوراسیای مرکزی به دلیل نقش اساسی آن به عنوان نقطه اتصال شرق و غرب جغرافیای جهانی و وجود سفره‌های انرژی گسترده در دسترس، همواره به عنوان یکی از ارکان استمرار سلطه جهانی آمریکا مورد تأکید این کشور قرار گرفته است.

نظم شبکه‌ای شده اوراسیای مرکزی و اهمیت راهبردی آن در چرخه قدرت جهانی

در حوزه مطالعات راهبردی اوراسیای مرکزی این منطقه در دیدگاه پژوهشگرانی مانند مکیندر، قلب زمین نامیده شده است (Sajjadian and Firoozi, 2009: 136). محیط راهبردی حاضر پس از فروپاشی اتحاد شوروی و رویکرد سلطه طلبانه آمریکا همواره سبب گسترش تنش‌های نظامی و امنیتی بوده است. برژینسکی در اثر خود به نام یک راهبرد برای اوراسیای مرکزی، هدف‌های کلان آمریکا در این منطقه را در سه دسته زمان‌بندی شده قرار می‌دهد: ۱. هدف کوتاه مدت: تثبیت تکثرگرایی ژئوپلیتیک رایج در منطقه در جهت جلوگیری از ایجاد ائتلافی خصومت‌آمیز که بتواند پیشتازی آمریکا را به چالش بکشد؛ ۲. هدف میان‌مدت: جست‌وجوی شریک‌های سازگار به رهبری آمریکا در تأمین امنیت از راه همکاری؛ ۳. هدف بلندمدت: ایجاد هسته جهانی مسئولیت و اشتراک سیاسی به شکلی که هیچ قدرتی توان رقابتی چالش‌برانگیز با آمریکا را نداشته باشد (Rezaei, 2010: 12). اهمیت اوراسیای مرکزی در حوزه‌های ژئوانرژی و ژئوپلیتیک سبب شده است تا آمریکا در چرخه قدرت جهانی روی مهار تهدیدها در این منطقه متمرکز شود و برای قرارگرفتن در نقاط بالایی با استفاده از قدرت شبکه‌ای خود به تضعیف رقیبان خود در این منطقه اقدام کند. پس از فروپاشی اتحاد شوروی جمهوری‌های حوزه بالتیک لتونی، لیتوانی و استونی به سوی غرب رفتند.

سیستم کنترل و مهار تهدیدها

سیستم کنترل شبکه‌ای شده آمریکا برای مهار تهدید ایران در شبکه نظم امنیتی اوراسیای مرکزی، اجزای مختلفی دارد و در لایه‌های موضوعی مختلف نظم امنیتی این منطقه با بهره‌گرفتن از دست‌کاری در گره‌های ارتباطی منطقه‌ای فعال شده است. سیستم کنترل مهار تهدیدهای آمریکا در اوراسیای مرکزی سه واحد دولتی ایران، روسیه و چین است.

جرم بحرانی

کنترل تهدیدها با استفاده از تولید تهدیدها و فرسوده‌کردن منابع راهبردی رقیبان منطقه‌ای با بهره‌گرفتن از شبکه نظم امنیتی منطقه‌ای و ایجاد بحران‌های مصنوعی و فعال‌کردن گسل‌های ژئوپلیتیکی در محیط‌های پیچیده، سبب تصاعدی‌شدن دامنه و شدت مشکلات امنیتی می‌شود. مهار ایران در اوراسیای مرکزی به کمک تولید مشکلات امنیتی در مرزهای شمالی آن امری است که در دو دهه گذشته تاکنون اتفاق افتاده است. اعلامیه تأسیس همکاری‌های راهبردی جمهوری آذربایجان و اسرائیل و تقویت پیوندهای سیاسی این رژیم با ترکمنستان و ترکیه سبب شده است کمر بند گسترده‌ای از جرم‌های بحرانی و گسلی امنیتی و سراسری در مرزهای شمالی ایران به وجود آید. تحریک و تشویق چالش‌های مرزی و سرزمینی ایران و جمهوری آذربایجان به‌منظور قراردادن ایران در ماریپیچ بحران‌های مزمن با کمک اسرائیل، سبب شده است آمریکایی‌ها بتوانند با هزینه کمتر از حضور مستقیم، از دغدغه‌های امنیتی حاضر بهره‌برداری کنند. ایجاد کمر بند امنیتی و نقاط بحرانی پراکنده پیرامون اوراسیای مرکزی به‌منظور مهار ایران، روسیه و چین در این منطقه انجام می‌شود. آمریکا با ورود به درون ریملند اوراسیای مرکزی و محافظت از نواحی محوری جهان به‌عنوان نقاط نظارت از سکوه‌های پرتاب و برخورد‌های نظامی آینده استفاده می‌کند. پرده آهنین جدیدی از بالتیک تا دریای اژه برای تضعیف و محدودکردن هسته اروپایی روسیه و متحدان روسیه در اروپای شرقی ایجاد شده است.

تراکم قدرت

تغییر موازنه قدرت و مجهز کردن برخی قدرت‌های منطقه‌ای به تسلیحات پیشرفته به میزان زیاد به منظور تقویت تعادل دفاع - تهاجم به سود قدرتی موازنه‌ساز، بخش دیگری از راهبرد مهار قدرت تهدیدکننده به وسیله قدرت مداخله‌گر فرامنطقه‌ای را تشکیل می‌دهد. مهار ایران در منطقه اوراسیای مرکزی با استفاده از تقویت تسلیحاتی جمهوری آذربایجان با استفاده از پیوندهای تسلیحات اسرائیل در چهارچوب این راهبرد قرار دارد. نبردهای فرساینده منطقه‌ای جنگ اول قره‌باغ در سال‌های پایانی دهه ۱۹۸۰ جمهوری آذربایجان و اسرائیل را به یکدیگر نزدیک کرد (Rajabei, 2023: 65).

براساس پایگاه بین‌المللی پژوهش‌های صلح استکهلم، صادرات تسلیحات اسرائیل به جمهوری آذربایجان ۱۷ درصد از کل صادرات تسلیحات آن به جهان در سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۰ است. به گزارش این پایگاه در این سال‌ها اسرائیل بیش از ۶۹ درصد از تسلیحات وارداتی جمهوری آذربایجان را تأمین کرده است. بدین ترتیب، در سال ۲۰۱۲ خرید تسلیحاتی جمهوری آذربایجان از اسرائیل بیش از ۱.۷ میلیارد دلار بود. این رقم در سال ۲۰۱۶ به ۶ میلیارد دلار رسید. هواپیماهای بدون سرنشین رتبه نخست تسلیحات سفارشی باکو از تل‌آویو را دارند. ارتش جمهوری آذربایجان به پهپادهای اسرائیلی مجهز و وابسته شده است (Delanie, 2021). جمهوری آذربایجان در سال ۲۰۱۸ در رقابت با ارمنستان، موشک‌های لورا با برد ۴۳۰ کیلومتر را از اسرائیل خرید. جمهوری آذربایجان پس از گرفتن امتیازهای ژئوپلیتیکی در جریان نبردهای قره‌باغ، هواپیماهای بدون سرنشین هاروپ را از اسرائیل خرید (Ibrahime and Osoole, 2023: 42). بازگشت ترامپ به کاخ سفید و هزینه‌های سنگینی که اسرائیل در غزه، لبنان و سوریه برجای گذاشت سبب خواهد شد، استفاده از سیاست تراکم قدرت برای مهار منطقه‌ای ایران را دنبال کند. فروش تسلیحات به متحدان منطقه‌ای و گسترش تجارت اسلحه به همراه حفظ فشار حداکثری بر جمهوری اسلامی ایران، مهم‌ترین محورهایی خواهد بود که در چهارچوب سیستم کنترل آمریکا پیگیری می‌شوند (Salih, 2024).

جلوگیری از رشد در چرخه قدرت منطقه‌ای

جلوگیری از رشد قدرت تهدیدکننده در چرخه قدرت منطقه‌ای از دیگر راهبردهای کلان مهارکننده فرامنطقه‌ای است. آمریکا همواره پس از پیروزی انقلاب اسلامی به دنبال جلوگیری از قرارگرفتن ایران در نقاط بالای چرخه قدرت در منطقه بوده است. سیاست‌های سه‌گانه زیر در چهارچوب این راهبرد کلان اجرایی شده است.

کاهش برتری‌ها

جمهوری اسلامی ایران همواره به دنبال بهره‌گیری از خرده‌شبکه ژئوانرژی و ژئواکونومی اوراسیای مرکزی به منظور تقویت جایگاه خود در چرخه قدرت منطقه‌ای و کاهش هزینه‌های سیستم کنترل آمریکا علیه خود بوده است. از این رو حضور در شبکه انتقال انرژی و تجارت منطقه از دغدغه‌های مستمر آن بوده است. جغرافیای انتقال خطوط انرژی ایران، مانند لولای جغرافیای غرب و شرق و شمال و جنوب می‌تواند در انتقال نفت و گاز، نقش کانونی داشته باشد. با توسعه خطوط لوله در مسیر شرقی - غربی (باکو، تفلیس و جیحان / باکو، سویسا باکو، تفلیس و ارزروم) برتری نسبی ایران به تدریج در این زمینه برای جمهوری آذربایجان کاهش یافته است.

از سویی، برخورداری ایران از منابع قابل توجه انرژی سبب شده است به فکر دسترسی به بازارهای مصرفی اصلی از جمله اروپا باشد. در حالی که جمهوری آذربایجان در دو دهه گذشته در قالب همکاری با ترکیه و اروپا خطوط لوله انتقال انرژی را در سطح قابل توجهی توسعه داده است که مهم‌ترین آن خط لوله نفتی باکو، تفلیس و جیحان برای صادرات نفت به سواحل مدیترانه است (Rajabova, 2015). در محور شمال به جنوب، آمریکا از خط لوله تاپی که طرح انتقال گاز طبیعی ترکمنستان از مسیر افغانستان به پاکستان و هند است، به عنوان جایگزینی برای خط لوله صلح حمایت می‌کند (Darg and Falahatpisheh, 2021: 53). تحریم‌های فناوری و

مالی غرب سبب شده است بهره‌برداری و انتقال انرژی ایران به همسایگان مرزی و مصرف داخلی با چالش روبه‌رو شود.

در ارتباط با راه‌گذر شمال - جنوب ساختن مسیر میان جمهوری آذربایجان و ایران رو به پایان است. قرار بود جمهوری آذربایجان برای تکمیل قطعه رشت - آستارا ۵۰۰ میلیون دلار وام به ایران بدهد که به بهانه خروج ترامپ از برجام و بازگشت تحریم‌ها انجام نشد. مسیر میلیارد دلاری میان ایران و ارمنستان نیز تأمین مالی نشده و پیشرفتی نداشته است (Inan & Yaloyan, 2018: 40). مسیر ارتباطی زنگه‌زور که مورد حمایت ترکیه و اسرائیل بوده، پس از تهاجم جمهوری آذربایجان به ارمنستان مطرح شده است. این خط انتقال کالا در صورت مخالفت نکردن ایران می‌تواند جغرافیای انتقال کالا و خدمات را در مرزهای شمالی کشور تغییر دهد. در نقطه مقابل محور شرق به غرب، در محور جنوب به شمال بندرهای جنوبی ایران به دلیل فشارهای اقتصادی و سیاسی آمریکا به بهره‌برداری کامل به وسیله هند نرسیده است. چابهار دروازه اصلی (جنوبی) مسیر زمینی حمل‌ونقل بین‌المللی شمال - جنوب است. ساخت این بندر در توسعه سیستم حمل‌ونقل و ارتباطات ایران، اهمیت ویژه‌ای دارد. استفاده از بندر چابهار برای کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان به صرفه و بهینه است، زیرا این بندر در مقایسه با بندر کراچی حدود ۸۰۰ کیلومتر و با بندر عباس حدود ۹۰ کیلومتر به افغانستان نزدیک‌تر است.

بندر چابهار نزدیک‌ترین و بهترین مسیر انتقال انرژی و کالا از خلیج فارس، دریای عمان، هند و اقیانوس هند به افغانستان، کشورهای مستقل هم‌سود و اروپای شرقی از مسیر راه‌گذر شمال - جنوب و غرب - شرق است. افزون بر این ژئوپلیتیک ویژه چابهار می‌تواند دو قلمروی ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیک سازمان همکاری سارک آسیای جنوبی را به سازمان همکاری شانگهای، اکو، آسیای مرکزی و دریای خزر پیوند زند (Koolae and Imamei Evakie, 2023: 287). بهره‌گیری ایران از طرح یک کمربند و یک راه چین و اتصال به مسیرهای ریلی و جاده‌ای این طرح، می‌تواند فرصت بهره‌گیری کشور از ظرفیت‌های ترانزیتی و مشارکت در

چرخه تجارت منطقه‌ای را افزایش دهد (Ratfelders, 2024). اتصال‌های شرق به غرب و جنوب به شمال کشور با تکمیل سرمایه‌گذاری، می‌تواند مکمل طرح چینی‌ها برای اتصال غرب آسیا به اروپا باشد.

قطع دسترسی

استفاده از منابع اقتصادی و نظامی در قالب هم‌افزایی با شبکه ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی اوراسیای مرکزی یکی از هدف‌های دیگر بهره‌گیری ایران از شبکه نظم امنیتی اوراسیای مرکزی است. ایران در سال ۲۰۱۸ موافقت‌نامه تجارت با اتحادیه اقتصادی اوراسیای مرکزی را امضا کرد. استفاده از تعرفه‌های ترجیحی از امتیازهای ژئواکونومیکی مطلوبی بوده، که همواره دنبال شده است. تحریم‌های آمریکا و غرب سبب شده است تجارت با اعضای اتحادیه اقتصادی اوراسیای مرکزی با وجود مانع‌های ملی با دشواری و احتیاط انجام شود. مهم‌ترین شریک‌های اقتصادی کشورهای اتحادیه اقتصادی اوراسیای مرکزی، اتحادیه اروپا با ۵۳ درصد صادرات و ۴۱ درصد واردات و چین با ۱۳ درصد صادرات و ۲۳ درصد واردات هستند (The Eurasian Economic Union Facts and Figures, 2019: 23). بر اساس گزارش بانک توسعه اوراسیای مرکزی ۹۲ درصد از سهم تجاری کشورهای اتحادیه با کشورهای خارج از اتحادیه است. فقط ۸ درصد مربوط به تجارت داخلی میان کشورهای عضو است (Eurasian Economic Integration, 2019: 28). از این‌رو رعایت تحریم‌های غرب برای انتقال ارز یکی از مانع‌های گسترش تجارت با ایران محسوب می‌شود.

در حوزه دست‌یابی به منافع ژئوانرژی به‌دست‌آمده از اتصال به شبکه ژئوانرژی منطقه، تحریم‌های آمریکا علیه ایران به‌طور غیرمستقیم می‌تواند قابلیت عملیاتی‌شدن راهبردی و اقتصادی راه‌گذر گازی جنوبی مورد حمایت اروپا و آمریکا در قفقاز جنوبی را با جلوگیری از دادوستدهای معاوضه گاز از ترکمنستان که از ایران به جمهوری آذربایجان منتقل می‌شوند، با خطر روبه‌رو کند (OByrne, 2018: 5). حضور فنی و مهندسی ایران در اوراسیای مرکزی و مرزهای شمالی به‌دلیل حضور مهندسی اسرائیل در جمهوری آذربایجان و گرجستان با

چالش‌های اساسی روبه‌رو شده است. شرکت‌های اسرائیلی سهم قابل توجهی در دو شرکت مخابراتی فعال در جمهوری آذربایجان دارند. در سال ۲۰۲۱ دفتر توسعه تجارت و گردشگری جمهوری آذربایجان در سرزمین‌های اشغالی گشایش یافت. به‌نظر برخی تحلیلگران پیش‌درآمدی برای گشوده‌شدن سفارت باکو در تل‌آویو است که با وجود چند دهه روابط نزدیک جمهوری آذربایجان و اسرائیل، به‌دلیل ترس از واکنش‌های داخلی و خارجی در جهان اسلام به تعویق افتاده است.

شکاف ادراکی

حصار ژئوکالچری پیرامون جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان مکمل و بخشی از راهبرد مهار شبکه‌ای آمریکا است که متحدان منطقه‌ای با استفاده از طرح‌های فرهنگی دنبال می‌کنند. تبلیغات رسانه‌ای و فضای مجازی با رویکرد توسعه‌طلبی سرزمینی و همگرایی یکپارچه‌ساز زبانی و قومیتی در سال‌های گذشته را ترکیه و جمهوری آذربایجان در مناطق آذری‌نشین دنبال کرده‌اند. ترکیه بر اساس سیاست سیب سرخ در نظر دارد پان‌ترک‌گرایی را رواج دهد و به‌دنبال گسترش سرزمینی، پیوسته‌سازی و تلاش برای تجزیه و پیوند مناطق ترک‌نشین کشورهای همسایه است. از این‌رو پیروزی در جنگ قره‌باغ در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۳ فرصت گسترش نفوذ فرهنگی ترکیه به قفقاز جنوبی و همچنین در میان طرفداران آن‌ها در شمال غرب ایران را فراهم کرده است (Pooramadi Meibodie and Feizollahe, 2023: 94).

جمهوری آذربایجان از کشورهایی است که با اسلام سیاسی و احزاب اسلامی در کشور خود مبارزه می‌کند. ریشه تفکر غیردینی در تاریخ سیاسی آن نهفته است. در سال‌های دهه ۱۹۹۰ در این کشور ایلچی بیگ، رهبر جبهه خلق توانست با بهره‌بردن از فضای ملی‌گرایی به حکومت برسد. او پیش از استقلال جمهوری آذربایجان ایده‌های پان‌آذری را تبلیغ و ترویج می‌کرد و فردی ضدایرانی شناخته می‌شد (Abbaszadeh Fathabade, 2021: 236). ترکیه با کمک جمهوری آذربایجان به‌دنبال تقویت همگرایی فرهنگی و تشکیل فدراسیون ترک‌زبان، متشکل از کشورهای ترک‌زبان و سرزمین‌هایی است که بیشتر آن‌ها ترک‌زبان هستند. ترکیه با راه‌اندازی

سازمان تیکا^۱ در سال ۱۹۹۲، از آن به‌عنوان ابزاری برای مداخله فرهنگی در اوراسیای مرکزی استفاده کرد. سیاه‌چاله ادراک مبتنی بر تهدید در مرزهای شمالی و منطقه اوراسیای مرکزی با کمک آمریکا و متحدان منطقه‌ای آن بر ضد جمهوری اسلامی ایران برای مهار نفوذ ایران در این منطقه در حال شکل‌گیری است.

نتیجه

سیاست خارجی آمریکا در برابر جمهوری اسلامی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی بر اساس ادراک مبتنی بر تهدید بوده است. در اسناد سیاست خارجی و بالادستی آمریکا، جمهوری اسلامی ایران همواره تهدیدی علیه منافع منطقه‌ای و متحدان این کشور ترسیم و مهار آن از اولویت‌های سیاست منطقه‌ای آمریکا تعیین شده است. منطقه اوراسیای مرکزی یکی دیگر از عرصه‌های حضور جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود که در آن فرصت‌های ژئواکونومیک، ژئوانرژی و ژئوپلیتیکی بسیاری برای تقویت توانمندی‌های ملی به‌منظور قرارگرفتن در نقاط بالای چرخه قدرت منطقه‌ای فراهم شده است. منطقه اوراسیای مرکزی به دلیل افزایش سطح پیچیدگی تعامل‌های منطقه‌ای و درجه بالای نفوذپذیری از قدرت‌های فرامنطقه‌ای، به‌صورت شبکه‌ای از گره‌های ارتباطی درهم‌تنیده درآمدن است که می‌توان در قالب چهار حوزه موضوعی ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک، ژئوکالچری و ژئوانرژی دسته‌بندی کرد. هر یک از حوزه‌های موضوعی به‌صورت خرده‌شبکه‌ای هم پیوند با دیگر خرده‌شبکه‌های گره خورده است. تأثیرگذاری بر نظم امنیتی این منطقه با دست‌کاری در گره‌های ارتباطی در این خرده‌شبکه‌ها امکان‌پذیر است. شبکه نظم امنیتی مطلوب واحدهای منطقه‌ای و فرامنطقه در تقابل با نظم مطلوب واحدهای رقیب صورت‌بندی و بازتنظیم می‌شوند.

مهار شبکه‌ای‌شده ایران در منطقه اوراسیای مرکزی به سیستم کنترل پیچیده‌ای نیاز داشته است که با توجه به اسناد سیاست خارجی آمریکا و رفتار منطقه‌ای آن می‌توان اصول و اجزای آن را مشخص کرد. سیستم کنترل شبکه‌ای آمریکا سیستمی محیط‌محور و برون‌گرایانه است که در

^۱ Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA)

آن مهار و کنترل تهدیدها با استفاده از گره‌های ارتباطی شبکه نظم منطقه‌ای و جهانی در سطح‌های مختلف موضوعی انجام می‌شود. سیستم کنترل شبکه‌ای از دو بخش اصول منطقی سازنده سیستم و اجزای سیستم تشکیل شده است. اصول سیستم کنترل شبکه‌ای آمریکا بر این سه اصل قرار گرفته است: رویکرد شبکه‌ای به تهدیدها، مهار تهدیدها و جلوگیری از رشد در چرخه قدرت. مهار تهدیدها در قالب سیاست‌های ایجاد جرم بحرانی و تراکم قدرت صورت می‌گیرد که این موضوع در قالب تقویت توانمندی‌های نظامی جمهوری آذربایجان و تشدید تنش‌های مرزی در رود ارس دنبال می‌شود.

References

- Acharya, Amitav (2007), "The Emerging Regional Architecture of World Politics", **World politics**, Vol. 59, No. 4, pp.29-54 [in Persian], (doi: 10135320080000)
- Adami, Ali and Hassan Ainewand (2017), "How Russia and China Confront America in Eurasia", **Central Asia and Caucasus Quarterly**, No. 102, Summer, pp. 2-32, Available At: http://ca.ipisjournals.ir/article_32882_824a68badb2484bf7e98d578b3a17cb3.pdf?lang=en, (Accessed on: 25/8/2024), [in Persian].
- Akhwan Kazemi, Masoud and Others. (2018), "The Impact of US Sanctions on Bilateral Economic Relations between Iran and Russia", **International Relations Research**, Vol.9, No. 3, pp.7-51, Available at: https://www.iisajournals.ir/article_106863.html, (Accessed on: 25/8/2024), [in Persian].
- Askari, Mansour (2018), "Factors Affecting Iran's Exports to the Eurasian Economic Union", **Economic Modeling Quarterly**, Year 13, No. 43, pp.77-102, Available at: <https://sanad.iau.ir/Journal/eco/Article/995539>, (Accessed on: 2024/9/13), [in Persian].
- Baizidi, Rahim (2024), "Internationalization of Iran's Deterrence in the Middle East, Eurasia and South Asia." **Central Eurasia Studies**, Vol. 17, No. 2, (doi: 102205920243642) [in Persian].
- Baizidi, Rahim (2025), "The Internationalization of Deterrence: The Case Study of Iran's Biaxial Deterrence in the Middle East", **Digest of Middle East Studies**, Vol. 34, No. 1, Winter, (doi: 10111112350)
- Gilde, Lieke(2014), "Social Network Theory in International Relations Research", Available at: <http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=133127>, (Accessed on: 1/8/2024)
- Goddard, Stacie and Daniel Nexon (2016), "The Dynamics of Global Power Politics: A Framework for Analysis", **Journal of Global Security Studies**, Vol. 1, No. 1, pp. 27-37, Available at:

<https://academic.oup.com/jogss/articleabstract/1/1/4/1840249?redirectedFrom=fulltext>, (Accessed on: 2024/5/20)

- Hafner, Emilie and Steve Montgomery (2006), "Power Positions: International Organizations, Social Networks and Conflict", **Journal of Conflict Resolution**. Vol. 50, No. 1, pp.14-28, (doi: 96471268742159)
- Heiran-Nia, Javad (2023), **Iran and the Security Order in the Persian Gulf**, Publisher: Routledge.
- Helga Richter, Melina (2021), **US Sanctions against Iran. Historical Context, Goals and Consequences**, Publisher: Grin Verlag
- Heritage, Anisa (2020), **Order, Contestation and Ontological Security-Seeking in the South China Sea**, Publisher: Palgrave Macmillan.
- Interim National Security Strategic Guidance 2021, Available at: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/03/NSC-1v2.pdf>, (Accessed on: 1/8/2024)
- Karpinsky, Dave (2024), **America at War: Russia | China | Iran | N. Korea**, Publisher: Independently Published.
- Kavalski, Emilian (2007), "The Fifth Debate and the Emergence of Complex International Relations Theory: Notes on the Application of Complexity Theory to the Study of International life", **Cambridge review of international affairs**, Vol. 20, No. 3, pp. 20-33, (doi: 10.1080/09557570701574154)
- Koolae, Elaheh and Nabi Allah Emami Ayubaki (2024), "The position of Chabahar Port In Deepening Cooperation Between Iran and Central Asia", **Central Eurasia Studies**, Vol. 16, No.2, Autumn and Winter, pp. 273-298 , (doi:10.22059/jcep.2021.317262.449974), [in Persian].
- Lemke, Douglas (2001), **Regions of War and Peace**, Cambridge University Press.
- Lieber, Keir (2000), "Grasping the Technological Peace", **International Security**, Vol. 25, No. 1, pp. 11-21, Available at: <https://www.jstor.org/stable/2626774>, (Accessed on: 2024/10/3)
- Lotfian, Saeideh and Mehdi Faqih (2021), "Great Powers Competition and Enmity Continuity in Iran-US Relations", **Politics Quarterly**, Vol. 51, No 3, Autumn, pp. 49-77 [in Persian], (doi: 56314982136741)
- Lushenko, Paul (2021), **Drones and Global Order: Implications of Remote Warfare for International Society**, (Contemporary Security Studies), Publisher: Routledge.
- Motaghi, Afshin and Arash Soltani (2022), "The Impact of the Geopolitical Foundations of the Islamic Republic of Iran's Foreign Policy towards Turkey in Eurasia", **Central Eurasian Studies**, Vol. 15, No. 1, Spring and Summer. pp. 307-330. (doi: 2022319067449871022059), [in Persian]
- National Security Strategy 2022, Available at: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf>, (Accessed on: 1/8/2024)

- O'Byrne, D. (2018), "Iran Sanctions Herald Energy Trouble for Caucasus Nations. Eurasianet", Available at: <https://eurasianet.org/iran-sanctions-herald-energytrouble-for-caucasus-nations>, (Accessed on: 1/8/2024)
- Pourahmadi Meibodi, Hossein and Mehdi Faiz Allahi (2024), "The Escalation of Tension in Karabakh and the Regional Challenges of Iran's Interests in 2020 and 2023", **Central Eurasian Studies**, Vol. 16, No. 2, Autumn and Winter, pp. 75-100, (doi: 10.22059/jcep.2024.370397.450191), [in Persian].
- Quero, Jordi (2023), **Overlapping Regional Orders in the Middle East and North Africa: Norms and Social Practices of Foreign Behaviour**, Publisher: Routledge
- Rajabi, Muhammad (2022), "The Strategy and Behavioral Pattern of the Republic of Azerbaijan in the Interaction between the Islamic Republic of Iran and Israel", **Central Eurasia Studies**, Vol. 15, No. 1, pp. 53-75. (doi: 10.22059/JCEP.2022.339448.450063), [in Persian]
- Rajabova, Sara (2015), "Complete Lifting of Sanctions to Foster Azerbaijan-Iran Cooperation", AZERNEWS, Available at: <https://www.azernews.az/business/89850.html>, (Accessed on: 1/8/2024)
- Retfelders, Toms (2024), "The US-Iran-China Nexus: Towards a New Strategic Alignment", Available at: <https://www.e-ir.info/2024/08/01/the-us-iran-china-nexus-towards-a-new-strategic-alignment/>, (Accessed on: 2024/8/11)
- Salih, M (2024), "Between Activism and Isolationism: What to Expect from Trump's Middle East Policy", Available at: <https://www.fpri.org/article/2024/11/trump-second-term-middle-east-policy/>, (Accessed on: 2024/10/7)
- Selvaraja, Senthana (2023), **Dynamics of the Changing Global Security Order: Emerging Trends and Key Issues in Asia**, Publisher: Lexington Books.
- Soleimani, Gholamali and Zahra Rezanjad (2024), "Investigating the Relationship between Soft War and Ethnic Divisions in The Islamic Republic of Iran: a Case Study of The Role of BBC, Radio Farda and Voice of America", **Soft Power Studies**, No. 32, Spring, pp.35-57, doi: 20.1001.1.23225580.1402.13.1.5.7), [in Persian].
- Squires, Peter (2023), **Southern and Postcolonial Perspectives on Policing, Security and Social Order**, Publisher: Bristol University Press.
- Talai Hor, Rahbar (2021), "Analysis of America's Policies against the Islamic Republic of Iran based On Neogramsonian Theory", **Security Afaq**, No. 50, pp. 88-111, doi: 20.1001.1.25381857.1400.14.50.5.5), [in Persian].
- Yang, Xinglong (2024), **The China-ASEAN Investment and Trade Dispute Settlement Mechanism in the New Regional Economic Order**, Publisher: William S. Hein & Co